

Lytiniai iškrypimai eponimuose ir mene

D. Survilaitė

Respublikinė Vilniaus
psichiatrijos ligoninė

Santrauka. Straipsnyje surinkti psichiatrijoje ir seksologijoje vartojami lytinių iškrypimų eponimai, kilę iš graikų, romėnų mitų, Biblijos, istorijos, literatūros, pasakojama apie jų kilmę bei vaizdavimą literatūroje ir mene. Aptariami lytiniai iškrypimai tarptautinėse ligų klasifikacijose (DSM-III-R ir TLK-10). Straipsnis iliustruotas garsiais meno kūriniiais.

Raktažodžiai: eponimai psichiatrijoje ir seksologijoje, parafilija, deviacija, perversija, sadizmas, Markizas de Sadas, dipoldizmas, mazochizmas, Leopold von Sacher-Masoch, Lolitos sindromas, sodomija, Pigmaliono sindromas, kandaleurizmas, Kazanovos sindromas, Mido sindromas, narcisizmas.

Neurologijos seminarai 2009; 13(39): 34–43

„Galbūt mūsų idėjos per drąsios. Na ir kas?
Argi mes neišsikvojome teisės sakyti viską?“

Markizas de Sadas [1]

Psichiatrijoje ir seksologijoje yra eponimų, kilusių iš graikų, romėnų mitų, Biblijos, istorijos, literatūros, kuriais pavadintos lytinio gyvenimo anomalijos ar iškrypimai. Kai kurie iš jų (erotomanija, nimfomanija, satyriazė, sindromai: Clerambault, Simenono, Don Žuano, Mesalinos) buvo aptarti straipsnyje „Meilė ir lytinis gyvenimas eponimuose“ [2]. Minėtiems sindromams būdingas kiekybinis seksualinio potraukio pakitimas – sustiprėjęs lytinis potraukis. Seksologai, psichiatrai, ypač teismo psichiatrai, savo praktikoje kartais susiduria ir su lytiniais iškrypimais, pasireiškiančiais kiekybiniais lytinio potraukio pakitimais (iškreiptu lytinio pasitenkinimo būdu ar neįprastu objektu).

Atsižvelgdami į šio straipsnio temą, paminėsime kelis iš šių sutrikimų.

Labiausiai paplitęs terminas, jau seniai tapęs bendrinium – sadizmas. Sadistu visuomenėje įprasta vadinti žiaurų žmogų, dažnai nesuteikiant terminui seksualinio atspalvio. Bendriniais tapo ir kiti su lytiniu gyvenimu susijusių literatūros kūrinių veikėjų vardai: donžuanas, lolita, kazanova, narcizas. Kai kalbama apie palaidą kieno nors gyvenimą, netvarką, dažnas, prisiminęs Biblijos legendą, susiima už galvos ir pasako: „Tikra sodoma ir gomora.“

Adresas:

Danguolė Regina Survilaitė

Respublikinė Vilniaus psichiatrijos ligoninė

Parko g. 15, LT-11205 Vilnius

Tel. (8 5) 267 06 13, faks. 267 15 03, mob. (8 682) 68 353

El. paštas: danguales@club13.lt; www.club13.lt

TERMINAI

Lytiniai iškrypimai arba **parafilijos** (gr. *para* – šalia, *philia* – meilė) – lytinio pasitenkinimo siekimas, naudojant neįprastus ar kultūrai nepriimtinius stimulus.

Literatūroje lytiniai iškrypimai kitaip dar vadinami **deviacijomis** (lot. *deviatio* – nukrypimas: *de* – nuo, *via* – kelias). Parafilijos seniau buvo vadinamos **perversijomis** (lot. *perversum*: *per* – visiškai, *vertere* – iškreipti). Pakeisti perversijos terminą „parafilija“ 1920 m. pasiūlė austrų gydytojas ir psichologas Wilhelm Stekel (1868–1940 m.), vienas pirmųjų Zigmundo Froido pasekėjų. Parafilijos į tarptautinę ligų klasifikaciją DSM-III buvo įtrauktos 1980 m.

Naujausioje DSM-IV-TR klasifikacijoje parafilijos apibrėžiamos taip: „Apibūdinamos pasikartojančiais intensyviais seksualiniais potraukiais, fantazijomis ar elgesiu, kurie apima neįprastus objektus, veiklas ar situacijas ir sukelia kliniškai reikšmingą kančią arba pakenkia socialinėje, užimtumo ar kitose svarbiose funkcionavimo srityse.“ [3]

Lietuviškame DSM-III-R klasifikacijos leidinyje parafilijos pagal sunkumo laipsnį skirstomos į tris:

„**Lengvas.** Periodiški parafilijos potraukiai, smarkiai kankinantys asmenį, kuris niekada jų neišreiškė elgesiu.

Vidutinis. Asmuo retkarčiais elgėsi potraukio paveiktas.

Sunkus. Asmuo pastoviai elgėsi tokio potraukio vedinas.“ [4]

Lietuvoje naudojamoje tarptautinėje ligų klasifikacijoje (TLK-10) parafilijos koduojamos skyriuje „Seksualinio pasirinkimo sutrikimai“ (F 65). Vienas šių sutrikimų, susijęs su straipsnio tema, TLK-10 sujungtas į vieną terminą, savyje slepia dvi garsių istorinių asmenybių pavardes (apie jas žr. toliau) ir apibrėžiamas taip:

„**Sadomazochizmas (F 65.5)**. Pasirinkimas tokios seksualinės veiklos, kurioje naudojamas pančiojimas arba sukeliamas skausmas ar pažeminimas. Jei asmuo yra tokios stimuliacijos priėmėju, tai vadinama mazochizmu, jei suteikėju – sadizmu. Dažnai asmenį lytiškai jaudina tiek sadistinė, tiek mazochistinė veikla. Nedidelis sadomazochistinės stimuliacijos laipsnis paprastai naudojamas sustiprinti kitais atžvilgiais normalų seksualinį aktyvumą. Ši diagnozė rašoma tik tada, kai sadomazochistinis aktyvumas yra pats svarbiausias stimuliacijos šaltinis arba be jo negalimas seksualinis pasitenkinimas.“ [5]

SADIZMAS

„*Skausmo pojūtis, kaip žinia,
yra kur kas stipresnis nei malonumo.*“
Markizas de Sadas

DSM-III-R klasifikacijoje šis sutrikimas vadinamas seksualiniu sadizmu ir pateikiamos dvi būtinos diagnozei sąlygos: „A. Mažiausiai šešis mėnesius trunkantys, pasikartojantys, stiprūs seksualiniai potraukiai ar seksualiai jaudinančios fantazijos, susijusios su veiksmais, sukeliančiais aukai fizinę ar psichologinę (realią) kančią (taip pat ir pažeminimas) ir jaudinančios asmenį seksualiai. B. Asmuo veikia skatinamas šių potraukių arba stipriai dėl jų kenčia.“ [3]

McCary duomenimis (cit. pagal Z. Starowicz), sadizmo reiškiniai pasitaiko 5% vyrų ir 2% moterų [6].

Terminą „sadizmas“ 1886 m. pirmą kartą pavartojo žymus vokiečių psichiatras, šiuolaikinės seksologijos tėvas Richard von Krafft-Ebing (1 pav.) knygoje „Lytinė psichopatija“ (*Psychopathia sexualis*). Iki tol šis lytinis iškrypimas buvo vadinamas „aktyvia algolagnija“ (gr. *algos* – skausmas, *lagnia* – aistra) arba erototiranizmu.

Krafft-Ebing teigė, kad sadizmas – lytinio pasitenkinimo jausmas, pasiekiantis orgazmą, matant vykdomus įvairius žiaurius veiksmus žmogui ar net gyvūnams, taip pat troškimas sukelti kitiems pažeminimą, kančias, skausmą ar žaizdas. Krafft-Ebing nuomone, sadizmas tarp lytinių iškrypimų nėra retas, turint omenyje rudimentines jo formas (kandžiojimąsi, draskymąsi ir kt.). Prie tokių atavistinių sadizmo formų žymusis seksologas priskyrė ir tuos atvejus, kai vienas iš sutuoktinių, dažniau vyras, siekia ypač audringo lytinio akto visiškai tam netinkamoje vietoje ir kai moteris tam priešinasi. Knygoje autorius pateikė daug klinikinių sadizmo pavyzdžių nuo lengviausių jo pasireiškimo formų (mintinis sadizmas, simbolinis sadizmas), moterų teplojiimo, pjaustymo, badymo iki manijos žudyti ir antropofagijos (kanibalizmo) [7]. Krafft-Ebing teigė, kad moterims sadizmas pasitaiko daug rečiau, bet mini dvi garsias asmenybes – Romos imperatoriaus Klaudijaus trečiąją žmoną Valeriją Mesaliną (17/20–48 m.) (žr. **Mesalinos sindromas** [2]) ir Prancūzijos karalienę Kateriną de Mediči (1519–1589 m.), Baltramiejaus nakties įkvėpėją. Tas pačias istorines moteris nurodė garsus šveicarų psichiatras August Forel (1848–1931 m.); jis teigė, kad Ro-

1 pav. Richard Freiherr von Krafft-Ebing su žmona Marie Luise.

mos imperatoriai Neronas (37–68 m.), Tiberijus (42 m. pr. Kr.–37 m. po Kr.), Karakala (187–217 m.), be abejonės, buvo sadistai ir patirdavo lytinį pasitenkinimą, matydami savo aukų kančias [8].

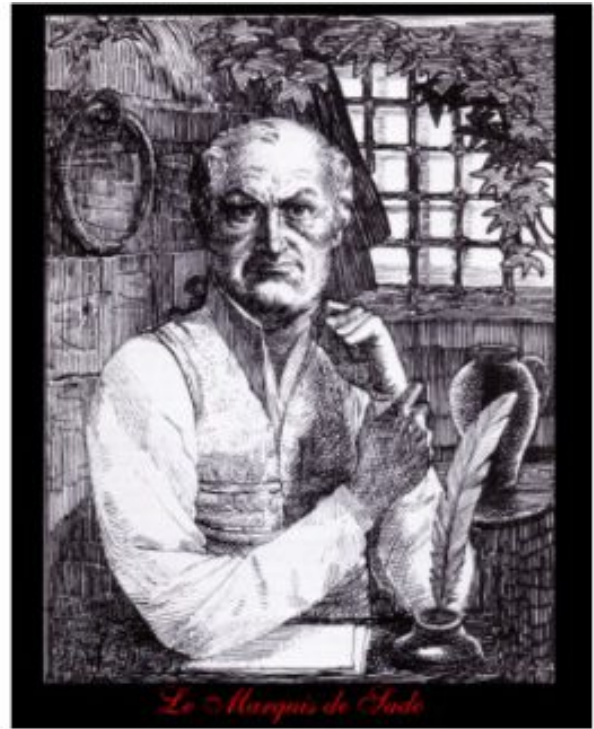
Britų istorikas, dėstytojas, buvęs dvasininkas Vivien Green (1915–2005 m.) knygoje „Karaliai bepročiai“ paskyrė visą skyrių Romos imperatorių orgijoms. Jame jis aprašo Tiberijaus, Nerono, Gajaus Julijaus Cezario (100–44 m. pr. Kr.), Kaligulos (12–41 m. po Kr.), Elagabalo (203–222 m.) seksualinį elgesį, sadistiškus polinkius ir, nebūdamas psichiatru, svarsto, ar buvo jie psichiškai sveiki, ribinės asmenybės, kokiomis psichikos ligomis galėjo sirgti. Dažniausiai jis daro kategoriškas išvadas, dažnai pabrėždamas jas žodžiu „neabejotinai“: „*Dinastijos pradininkų Julijaus Cezario ir jo brolio vaikaitio Oktaviano (vėliau pasivadinusio Augustu) nieku gyvu negalima vadinti pamišėliais, bet Augusto posūnis ir ipėdinis Tiberijus galėjo būti psichopatas ar bent turėjo polinkį į psichopatiją.*“; „*Klaudijus, be abejonės, buvo neurotikas, o Neroną greičiausiai galima vadinti praradusiu psichikos pusiausvyrą.*“; „*Daug labiau tikėtina, kad Tiberijus galėjo būti psichopatas, nors ispanų istorikas ir psichologas Gregorio Maraňonas jo bėdų šaltiniu laiko vis augantį apmaudą dėl patirtų asmeninių ir politinių nesėkmių.*“; „*Tai buvo irzlus ir nelaimingas žmogus. Ir nenormalus, sirgo liga, kurią galima pavadinti „ribiniu sindromu“ – ne beprotis, bet ir nevisiškai sveiko proto.*“ (išryškinta aut. – D. S.) [9]. Kaip matome, daug kategoriškų, kartu ir prieštaringų išva-

2 pav. H. Biberstein. Įsivaizduojamas markizo de Sado portretas iš Guillaume Appolinaire knygos *L'Œuvre du marquis de Sade*, Paryžius, 1912.

dų, kuriose sunku susigaudyti ir psichiatrai. Vertindamas Hitlerį, Musolinį ir Staliną, istorikas V. Green pateikia dar labiau nelogiškų išvadų: „... *Hitleris emė prarasti realybės jausmą. Tai, kad jis vis labiau grimzdo į savo iliuzijų pasaulį, yra akivaizdi sutrikusio intelekto išraiška.*“ (psichiatrai žino, kad iliuzijos, prarasta realybė nieko bendro neturi su sutrikusiu intelektu); „*Nors Hitleris gal ir nebuvo pamišėlis klinikinio požiūriu, bet jis dar labiau negu Mussolini buvo priartėjęs prie pamišimo ribos.*“ [9] (manau, kad apie klinikinį požiūrį gali kalbėti išimtinai tik medikai) ir t. t. Tiesa, knyga, nors ir išleista vienuolikoje šalių, greičiausiai nepretenduoja į mokslo veikalą, bet skaitytojus rimtai supainioja.

Visai kitokį – išsamų, nuoseklų, istorinių asmenybių vertinimą pateikė Erich Fromm (1900–1980 m.), vokiečių-amerikiečių socialinis psichologas, filosofas, psichoanalitikas, vienas iš neofroidizmo sukūrėjų, kapitaliniame veikale, skirtame agresijai, jos esmei, priežastims – „*Žmogaus destruktivumo anatomija*“ (1973 m.), neseniai išleistame ir lietuvių kalba. Knygoje E. Fromm analizavo seksualinio ir neseksualinio sadizmo koncepcijas, pateikė pavyzdžių iš literatūros kūrinių. Remdamasis biografiais faktais, jis nagrinėjo Josifo Stalino, Adolfo Hitlerio, Heinricho Himlerio biografijas, kaip klinikinius pavyzdžius. Psichoanalitiko nuomone, Josifas Stalinas – klasikinės neseksualinio sadizmo pavyzdys: „*Vienas iš labiausiai išskiriančių ir psichinio, ir fizinio sadizmo istorinių pavyz-*

3 pav. Vyresnio amžiaus markizas de Sadas.

džių buvo Stalinas. Jo elgesio aprašymas – tartum neseksualinio sadizmo vadovėlis, kaip de Sade'o romanai – seksualinio.“ [10] Hitlerį E. Fromm įvertino kaip „*klinikinį nekrofilijos atvejį*“.

Markizas **Donatjenas Alfonsas Fransua de Sadas** (marquis Donatien Alphonse François de Sade) (2, 3 pav.) (1740–1814 m.) – prancūzų aristokratas, revoliucionierius, rašytojas, filosofškai perkrautos pornografinės literatūros kūrėjas. Propagavo ekstremalią laisvę, nevaržomą moralės, religijos ir teisės. Kaip rašo vienas iš de Sado biografų, labai juo besizavintis lenkų kilmės prancūzų poetas Gijomas Apolineras (Guillaume Apollinaire): „*Markizas de Sadas buvo neblogas muzikantas, puikiai šoko, jodinėjo, mokėjo fechtuoti, kartais išbandydavo jėgas kaip skulptorius. Jis labai mėgo daile, valandų valandas praleisdavo paveikslų galerijose. Ypač dažnai jį galėdavai sutikti Luvre. Markizas buvo labai didelės erudicijos žmogus. Mokėjo italų, vokiečių ir provansalų kalbas (save laikė Provanso trubadūru provansalų kalba yra parašęs eilėraščių).*“ [1] Trisdešimt dvejus savo gyvenimo metus* jis praleido vienuolikoje įvairių kalėjimų (tarp jų – 10 metų Bastilijoje) ir psichiatrijos ligoninių (3 metus Bisetriero ir 13 metų Šarantono). Daugelį savo kūrinių markizas de Sadas parašė kalėdamas. 1800 m. de Sadas išleido skandalingą romaną „*Zoločė ir du jos bendrai*“. Garsiausi kūriniai: „*120 Sodomos dienų arba paleistuvystės mokykla*“ (1785 m.), „*Žiustina*“ (1787 m.), „*Filosofija buduare*“ (1795 m.), „*Žiuljeta*“ (1797 m.), „*Meilės nusikaltimai*“ (1800 m.) (kai kurie iš jų išleisti ir lietuvių kalba) [1,

*Gijomas Apolineras markizo de Sado biografijoje nurodo kitą skaičių [1].

11–13]. Romanuose aprašytas ne tik sadizmas, bet ir įvairiausi lytiniai iškrypimai, kokius tik galima įsivaizduoti. Galima ginčytis, ko romanuose daugiau: pornografijos ar filosofijos; susidaro išpūdis, kad filosofija smarkiai „pritempta“ prie pornografijos.

Dipoldizmas (sin. **flageliacija, flagelantizmas** nuo lot. *flagellum* – botagas) – sadizmo variantas, stebimas mokytojams ir auklėtojams, kurie patiria lytinį pasitenkinimą, mušdami ar plakdami mokinius bei stebėdami jų kančias. Eponimas „dipoldizmas“ kilo nuo studento juristo ir namų mokytojo Andreaso Dippoldo, kuris 1903 m., siekdamas lytinio pasitenkinimo, negyvai nuplakė savo mokinį Heinzą Kochą [14]. Rusų literatūroje mokytoją sadistą Ardalioną Peredonovą aprašė Fiodoras Sologubas (1863–1927 m.) romane „Smulkus velnias“ (1905 m.).

Sadizmo ir paties markizo de Sado temai paskirta daug literatūros tyrinėjimų, pjesių, meninių filmų. Apie tai rašė garsūs psichiatrai. Krafft-Ebing savo knygoje paminėjo psichiškai nesveiko rašytojo Henrich von Kleist (1777–1811 m.) dramą „Pentesilėja“. Rašytoja feministė, filosofė Simona de Bovuar (Simone de Beauvoir), Jean-Paul Sartre žmona, 1951–1952 m. parašė esė „Ar mes turime sudeginti Sadą?“. 1963 m. vokiečių rašytojas ir dailininkas Peter Weiss (1916–1982 m.) parašė pjesę „Marat/Sade“, kurioje markizas de Sadas Šarantono (Charenton) psichiatrijos ligoninėje stato pjesę apie Prancūzijos revoliucionieriaus Marato nužudymą. Pagal pjesę 1967 m. pastatytas filmas (rež. P. Brook). Pagal markizo de Sado romaną „Salo, arba 120 Sodomos dienų“ 1975 m. pastatytas to paties pavadinimo filmas (rež. Paolo Pasolini). Kitas populiarus meninis filmas – „Skandalingoji plunksna“ (2000 m., rež. Ph. Kaufman).

4 pav. Bruno Szulz (1892–1942 m.). Du vyrai prie nuogos moters kojų (1933).

A. Mickevičiaus literatūros muziejus Varšuvoje.

MAZochizmas

„Kentėti, kęsti žiaurius kankinimus – visa tai nuo to laiko pradėjo man vaizduotis malonumu ir visiškai ypatingu – kai tas kančias suteikia puiki moteris, nes moteris nuo seno buvo man buveinė viso poetiško, lygiai taip, kaip ir viso demoniško.“

Leopold von Sacher-Masoch [15]

DSM-III-R klasifikacijoje šis sutrikimas vadinamas „seksualiniu mazochizmu“ ir analogiškai, kaip sadizmo atveju, pateikiamos dvi būtinos diagnozei sąlygos: „A. Mažiausiai šešis mėnesius trunkantys, pasikartojantys, stiprūs seksualiniai potraukiai ar seksualiai jaudinančios fantazijos, susijusios su šio asmens pažeminimu, mušimu, suvaržymu ar kitaip kančią sukeliamu veiksmu (realiu, nestimuliuotu). B. Asmuo veikia skatinamas šių potraukių arba stipriai kenčia dėl jų.“ [3]

Mazochizmo reiškiniai pasitaiko 2,5% vyrų ir 4,6% moterų (McCary, cit. pagal Z. Starowicz) [6].

Terminą sugalvojo Krafft-Ebing, remdamasis Leopoldo fon Zacher-Mazocho kūriniais, pagal termino „daltonizmas“ analogiją, kuris kilo nuo anglų chemiko, fiziko ir meteorologo Džono Daltono (1766–1844 m.), aprašiusio spalvinį aklumą. Mazochizmą Krafft-Ebing suprato kaip savotišką psichinio lytinio gyvenimo iškrypimą, pasireiškiantį tuo, kad lytinių pojūčių ir potraukių plotmėje subjektas yra valdomas vaizdinio, jog jis turi būti visiškai ir besąlygiškai pajungtas kitos lyties asmens valiai, kad tas asmuo privalo su juo elgtis kaip su vergu, visaip žemindamas ir niekindamas [7].

Sadistinis ir mazochistinis elgesys buvo žinomas dar prieš Krafft-Ebing. Mazochizmo reiškinys tuomet dar nebuvo moksliskai ištirtas. 1498 m. italų filosofas Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494 m.) aprašė vyrą, kuris norėjo būti plakamas prieš lytinius santykius. 1639 m. vokiečių gydytojas Johann Heinrich Meibom (1590–1655 m.) sukūrė pirmąją mazochizmo teoriją: remdamasis tuometinėmis anatomijos žiniomis, jis teigė, kad sėdmenų plakimas sušildo inkstuose spermą, kuriai pasiekus sėklides, kyla seksualinis susijaudinimas. Šią teoriją

5 pav. Bruno Szulz (1892–1942 m.). Mazochistinė scena (1926).

A. Mickevičiaus literatūros muziejus Varšuvoje.

6 pav. Maurice-Quentin La Tour (1704–1788 m.). Jean-Jacques Rousseau portretas (1753).

Jean-Jacques Rousseau muziejus, Monmorancy, Prancūzija.

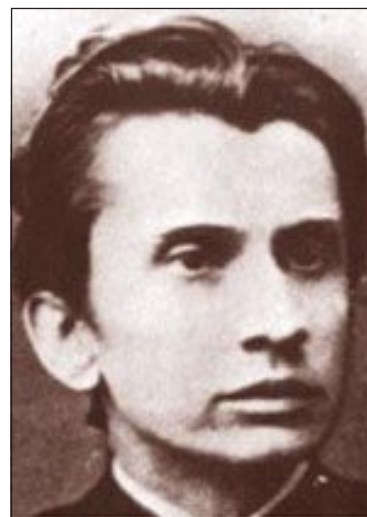
1698 m. patobulino Kristian Frantz Paullini, kuris manė, kad ne sperma, bet šiltas kraujas nusileidžia iš inkstų. 1788 m. apie panašų poveikį moterų genitalijoms rašė François Amédée Doppet. Remdamasis Zacher-Mazocho biografija, kurią parašė Eulenburg, Krafft-Ebing teigė, kad rašytojas ne tik aprašė mazochizmą, bet ir pats nuo jo kentėjo. Krafft-Ebing nuomone, kaip žmogus Zacher-Mazochas, žinoma, nieko nepraras visų inteligentiškų žmonių akyse dėl to, kad buvo linkęs į tokią lytinę anomaliją. Pagal Krafft-Ebingą, mazochizmas buvo būdingas Žanui Žakui Ruso (Jean-Jacques Rousseau) (1712–1778 m.) – prancūzų filosofui, rašytojui, politikos teoretikui, švietėjui (6 pav.). Krafft-Ebing rėmėsi vokiečių neurologo Paul Julius Möbius (1853–1907 m.) parašyta Žano Žako Ruso ligos istorija (*J. J. Rousseaus Krankheitsgeschichte. Leipzig 1890*), Chatellain knyga „Ruso beprotybė“ (*La folie de J. J. Rousseau*, 1891) ir paties filosofo knyga „Išpažintis“ (lietuviškai išleista 1997 m. ir 2000 m.). Krafft-Ebing, remdamasis Lombroso knyga „Genialūs žmonės“ (*Der Geniale Mensch*), rašė, kad prancūzų poeto Charles Baudelaire (1821–1867 m.) gyvenime taip pat buvo daug mazochizmo ir sadizmo elementų (jis buvo kilęs iš psichikos ligonių šeimos, sirgo sifiliu, patyrė insultą ir mirė psichiatrijos ligoninėje paralyžiuotas).

1999 m. P. R. Antry savo studijoje apie žymų norvegų keliautoją, Šiaurės ašigalio tyrinėtoją Roaldą Amundseną teigia, kad jo keistuose psichoziniuose išgyvenimuose slėpėjo mazochistinės fantazijos [16].

Krafft-Ebing paminėjo kelis literatūros kūrinius, kuriuose vaizduojamas mazochizmas: senovės indų kūrinys „Pančatandra“, austrų poeto Roberto Hamerlingo (1830–1899 m.) poema „Amūras ir Psichėja“, Emilio Zolia (1840–1902 m.) apsakymai „Nana“ ir „Eženas Riugonas“, anglų dramaturgo Thomas Otway (1652–1685 m.) tragedija „Išgelbėtoji Venera“ ir kt. [7].

Leopoldas Riteris fon Zacher-Mazochas (Leopold Ritter von Sacher-Masoch) (7 pav.)

(1836–1895 m.) – vokiečių-austrų rašytojas ir žurnalistas, gimęs Lvove, dabartinėje Ukrainos teritorijoje, Galicijoje. Jis buvo policijos prezidento sūnus, pagal išsilavinimą istorikas; anksti paliko darbą universitete ir greitai tapo vienu populiariausių rašytojų

7 pav. Leopold von Sacher-Masoch.

Austrijoje, redagavo keletą žurnalų. Tuo metu Austrijoje klestėjo pramonė, inteligentija protestavo prieš kaimo industrializavimą, idealizavo kaimą, kartu žavėjosi buržuazijos spindesiu ir turtu, daug dėmesio skyrė jausmingumui ir meilei. Zacher-Mazocho nuomone, meilės džiaugsmas yra tai, kad stipri, vyriška moteris kankina silpną ir moterišką vyrą. Rašytojas laikomas Getės pasekėju, nacionaliniu Galicijos poetu, atvėrusiu pasauliui Rytų Europos valstiečių gyvenimą, dažnai lyginamas su Ivanu Turgenevu. Apie 50-uosius gyvenimo metus Zacher-Mazochos psichikos sveikata ėmė blogėti ir likusį gyvenimą jis praleido psichiatrijos globos įstaigoje. Nors pagal oficialius pranešimus Zacher-Mazochas mirė Lindheime, Vokietijoje, kai kuriuose šaltiniuose tvirtinama, kad iš tikrųjų jis mirė psichiatrijos ligoninėje Manheime 1905 m. Žinomos Zacher-Mazochos knygos: istorinis romanas „Paskutinis madjarų karalius“ (1866 m.), „Išsiskyrusi moteris“ (1870 m.), tačiau garsiausia – „Venera kailiuose“ (*Venus im Pelz*) (1870 m.) [15]. Šioje knygoje daug dėmesio skiriama ir kailių fetišizmui. Pačiam autoriui didelį įspūdį padarė Ticiano paveikslas „Venera su veidrodžiu“ Drezdno galerijoje*.

2008 m. Lvove, Serbų gatvėje, pastatytas paminklas garsiajam tautiečiui (8 pav.). Bronzinis paminklas yra natūralaus dydžio (1,70 m) ir pasižymi „nepadoriu interaktyvumu“: per kairę kišenę galima įlįsti Zacher-Mazochui į kelnes bei paliesti jo „vyrišką pasididžiavimą laimei“; be to, ant skulptūros krūtinės įmontuota lupa, per kurią galima stebėti erotinius paveikslėlius. Paminklas kainavo

*Šiuo metu paveikslas yra Nacionalinėje meno galerijoje Vašingtone, JAV.

8 pav. Leopold von Sacher-Masoch paminklas Lvove.

15 tūkst. dolerių. Lvove jau yra paminklai šaliajam kareiviui Šveikui ir besišlapinančiam šuniukui [17]. Kaip čia neprisiminsi, kad Vilniuje jau yra paminklai, susiję su literatūra – garsiam gydytojui Cemachui Šabadui („daktarui Aiskaudai“) ir Romainui Gary.

Bruno Szulz (1892–1942 m.) – žydų kilmės lenkų rašytojas, grafikas, literatūros kritikas. Gimė Drohobyče, Austrijos-Vengrijos imperijoje, dabartinės Ukrainos teritorijoje. Karo metu jį nušovė vokiečių karininkas. B. Szulz paliko daug grafikos kūrinių, tarp jų nemažai moterų aktų su mazochistinėmis tendencijomis (4, 5 pav.).

LOLITOS SINDROMAS

Tai vidutinio amžiaus vyrų potraukis nesubrendusioms mergaitėms (sin. efebofilija, gr. *efebos* – paauglys; adolescentizmas).

Lietuvoje naudojamoje TLK-10 šis sutrikimas šifruojamas skyriuje „Pedofilija“ (F 65.4) ir apibrėžiamas taip: „Lytinis potraukis prie vaikų, paprastai prepubertatinio arba ankstyvojo pubertatinio amžiaus. Kai kuriuos pedofilus traukia tikta mergaitės, kitus – tik berniukai, dar kitus domina abi lytis. Pedofilija retai konstatuojama moterims. Kontaktai tarp suaugusiųjų ir lytiškai subrendusių paauglių yra visuomenės smerkiami, ypač jei dalyviai yra tos pačios lyties, bet jie nebūtinai byloja apie pedofiliją.“ [5]

Erotinės pedofilijos terminas taip pat priklauso Krafft-Ebing. Jis stebėjo tik 4 tokius atvejus ir pabrėžė, kad toks

iškrypimas būdingas tik vyrams, tokie vyrai niekada neįaučia lytinio potraukio subrendusioms moterims [7]. Pedofilijos dažnumas nėra žinomas, tačiau manoma, kad seksualiai išnaudojamų vaikų mergaičių yra nuo 15 iki 25%, o berniukų – 5–15%.

Lolitos sindromas pavadintas pagal rusų-amerikiečių rašytojo Vladimiro Nabokovo (1899–1977 m.) romaną „Lolita“ (1955 m.), kuriame aprašoma 50-mečio Humberto aistra 12-metei mergaitei. Pirmą kartą Lolitos sindromo terminą ne medicininėje literatūroje paminėjo prancūzų rašytoja ir filosofė Simona de Bovuar feministinėje knygoje „Bridžita Bardo ir Lolitos sindromas“ (1959 m.).

V. Nabokovas romaną „Lolita“ parašė angliškai. Romanas pirmą kartą buvo išleistas Paryžiuje. 1958 m. romaną V. Nabokovas išvertė į rusų kalbą ir išleido Niujorke. Žurnalas *Time* įtraukė romaną į sąrašą 100 geriausių romanų, 1923–2005 m. išleistų anglų kalba. Pagal romaną buvo sukurti du meniniai filmai: 1962 m. – rež. Stanley Kubrick ir 1997 m. – rež. Adrian Lyne.

SODOMIJA

„Sodomos gi žmonės buvo nedoriausi ir didžiausi nusidėjėliai prieš Viešpatį.“

Šventasis Raštas. Pradžios knyga. 13,13.

„Tuomet Viešpats lydino ant Sodomos ir Gomoros siera ir ugnimi, nuo Viešpaties, iš dangaus, ir sunaikino tuos miestus ir visą aplink šalį, visų miestų gyventojus ir visus žemės augalus.“

Šventasis Raštas. Pradžios knyga. 19, 24–26 [18]

Terminas „sodomija“ turi dvi prasmes:

1. Lytiniai santykiai su gyvūnais (sin. zoofilija, zoerastija, bestialitas, nuo gr. *zoon* – gyvūnas, *erastos* – mylintis, lot. – *bestia* – gyvulys, žvėris).

2. Analinis homoseksualinis lytinis aktas tarp vyrų. Seniau tokie vyrai kartais buvo vadinami **sodomitais**.

Plačiąja prasme sodomija vadinamas smerktinas seksualinis elgesys, rečiau – netvarka, chaosas. Kai kuriose Europos šalyse terminas seniau buvo vartojamas bažnytinėje ir baudžiamojoje teisėje. Pagal Krafft-Ebing, juristai

9 pav. John Martin (1789–1854 m.). Sodomos ir Gomoros žlugimas (1852).

Laing meno galerija, Niukastlis prie Tyno, Didžioji Britanija.

10 pav. Lucas van Leyden (1490–1533 m.). Lotas ir jo dukterys (1509).

Luvras, Paryžius.

išskyrė du terminus: „*sodomia ratione sexus*“ (sodomija pagal lyties požymį) ir „*sodomia ratione generis*“ (pagal rūšies požymį) [7]. Kaip rašė Krafft-Ebing, tai neretas atvejis karvidėse ir arklidėse. Tokie iškrypimai dažniau stebimi sergantiems gilaus laipsnio silpnaprotystėmis (tiek įgimtomis, tiek įgytomis). 2003 m. autorei teko gydyti subkortikine kraujagysline demencija po išeminio insulto sergantį 73 m. asmenį, piktnaudžiaujantį alkoholiu, kuris, namiškių duomenimis, keletą metų santykiavo su gyvuliais (buvo užtiktas su kale, kumele).

Sodoma ir Gomora – du Biblijoje minimi miestai prie Jordano upės, kuriuos Dievas sugriovė, bausdamas už paleistuvystes. Šiuos miestus mini istorikai Strabonas (63 m. pr. Kr.–19 m. po Kr.) ir Tacitas (55 m. pr. Kr.–16 m. po Kr.) [19]. Biblijos Pradžios knygoje pasakojama istorija, kaip du angelai atėjo pas Lotą, jis juos pamaitino ir paguldė. „*Bet juodviem dar neatsigulus, namus apstojo miesto vyrai: jauni ir seni, visi iš visų miesto dalių. Jie pasišaukė Lotą ir jam tarė: Kur yra tuodu vyru, kuriuo įėjo pas tave nakčia? Išvesk juodu šen, kad mes juos pažintume.*“ [18] Pradžios knygoje kalbama apie Sodomos gyventojų pročius homoseksualiai išniekinti svetimuosius [19]. Su Sodomos ir Gomoros sunaikinimu susijusi legenda apie Loto žmonos pavirtimą į druskos stulpą – Dievas išgelbėjo Loto šeimą nuo sunaikinimo, bet Loto žmonai buvo liepta neatsigręžti, o ji nepakluso (9, 10 pav.).

Manoma, kad buvusi Sodoma yra pietinio Negyvosios jūros kranto dugne. Šiandien galvojama, kad toje teritorijoje Biblijoje minimais laikais galėjo įvykti didelis žemės drebėjimas. 1966–1967 m. ir 1973–1979 m. buvo surengtos penkios ekspedicijos, kurios tyrinėjo vietovę ir bandė nustatyti tikslias Sodomos koordinates. Gali būti, kad Sodomos griuvėsiai yra dabartinės Jordanijos teritorijoje, 400 m žemiau jūros lygio [20].

Zoofilijos scenų galima pamatyti Indijoje, į pietus nuo Delio, ant Khajuraho šventyklų sienų. Šventyklų pastatai garsėja erotinėmis skulptūromis ir yra įtraukti į UNESCO pasaulio paveldą. Tai viena iš labiausiai lankomų vietų Indijoje. Amerikiečių rašytojas Edward Albee 2002 m. parašė pjesę „Ožka, arba kas ta Silvija?“. 2005 m. pjesė buvo pastatyta Vilniuje, Jaunimo teatre. Pjesėje zoofilija naudojama kaip priemonė atskleisti tariamai respektabilios šeimos tarpusavio santykius.

PIGMALIONO SINDROMAS

„*Menas čia tiek pasislėpęs mene, jog Pigmalionas stebisi pats, aistra liepsnodamas kūnui dirbtiniam.*“
Ovidijus. *Metamorfozės. Dešimta giesmė.* [21]

Pigmaliono sindromas (pigmalionizmas, agalmatofilija, ikonolagnija) – vyrų lytinis potraukis moterų skulptūroms. Pigmalionizmu taip pat vadinama fetišizmo atmaina, kurioje fetišo vaidmenį vaidina žmogaus atvaizdai (skulptūros, paveikslai, statulėles, fotografijos).

Sindromas pavadintas pagal graikų legendą apie mitinį Kipro karalių Pigmalioną, kuris iš dramblio kaulo išdrožė nuostabaus grožio skulptūrą ir ją įsimylėjo, kalbėdavosi su ja, dovanodavo dovanas, bučiuodavo ir puošdavo. Pigmalionas meldėsi deivei Afroditei, kad ji įkvėptų skulptūrai gyvybę. Afroditė išklauė įsimylėjusio skulptoriaus maldas. Pigmalionas vedė atgijusią Galatėją, jiems gimė sūnus Pafas, kuris vėliau Kipro saloje įkūrė miestą Pafą [19, 22].

Krafft-Ebing knygoje „Lytinė psichopatija“ pateikė kelis istorinius statulų išniekinimo pavyzdžius ir rašė, kad tie atvejai skamba kiek anekdotiškai: vienas graikas įsimylėjo į Kupidono skulptūrą ir išprievartavo ją Delfų šventykloje (pagal Atenėjų); kitas jaunuolis lytiniam pasitenkinimui naudojo Praksitelio Afroditės skulptūrą (pagal Lucianą ir šv. Klimentą iš Aleksandrijos), o Klizifas Samo salos šventykloje išniekino deivės skulptūrą, prieš tai pridėjęs prie tam tikros vietos mėsos gabalą. Krafft-Ebing paminėjo ir 1877 m. paskelbtą atvejį apie vieną prancūzų sodininką, įsimylėjusį Milo Venerą ir bandžiusį su ja atlikti lytinę aktą [7].

Legendai apie Pigmalioną ir Galatėją skirta labai daug meno ir literatūros kūrinių [23]. Anglų dailininkas Edward Burne-Jones (1833–1898 m.) nutapė keletą šiai temai skirtų paveikslų. Ši legenda įkvėpė airių rašytoją, Nobelio premijos laureatą Bernardą Šo (Georg Bernard Shaw) (1856–1950 m.) parašyti garsią pjesę „Pigmalionas“

11 pav. Jean-Léon Gérôme (1824–1904 m.). Pigmalionas ir Galatėja (1890).

Metropoliteno muziejus, Niujorkas.

(1916 m.), kurią ypač išpopuliarino pagal ją pastatytas miuziklas „Mano puikioji ledi“ su garsiąja aktore Audrey Hepburn (1964 m.). Šiuolaikinio Pigmaliono variantu laikomas filmas apie prostitutę „Graži moteris“ (1990 m., rež. Garry Marshal).

KANDAULIZMAS

Lytinis iškrypimas, pasireiškiantis seksualine veikla ar fantazijomis, kuriose vyras demonstruoja savo lytinę partnerę ar jos atvaizdus kitiems žmonėms, taip patirdamas seksualinį pasitenkinimą.

Terminas kilo iš Lydijos karaliaus Kandauleso (735–718 m. pr. Kr.) vardo. Karalius pagarsėjo tuo, kad rodydavo nuogą žmoną mylimam savo tarnui Gygesui. Karalienė priverė Gygesą užmušti Kandaulesą ir ją vesti. Šią istoriją aprašė Herodotas „Istorijoje“ [6, 24]. V. Green rašo, kad, remiantis Svetonijumi, tokiu iškrypimu pasižymėjo ir Romos imperatorius Kaligula [9].

KAZANOVOS SINDROMAS

Tai nuolatinis vyrų poreikis keisti seksualines partneres. Kazanovos vardas tapęs bendrinium – taip vadinami vyrai, dažnai keičiantys lytines partneres, lengvus ir trumpalai-

kus meilės nuotykius vertinantys labiau nei pačią meilę. (sin. **donžuanizmas**, žr. [2]).

Džiakomas Kazanova (*Giacomo Girolamo Casanova*) (1725–1798 m.) – italų nuotykių ieškotojas, avantiūristas, rašytojas. Savo klajones ir avantiūristinius nuotykius aprašė „Dienoraščiuose“, kuriuose atspindėjo ir rokoko epochos papročius. Pagarsėjo kaip moterų suvedžiotojas, priversdavo jas įsimylėti rafinuotais būdais, kaskart vis kitokiais; jam padėdavo ir plačiai sklindanti šlovė apie nepaprastus lytinius sugebėjimus. Užkariavęs vieną moterį, gana greitai ją palikdavo, kadangi suvedžiojimas jam buvo svarbiau už pačią moterį.

Savo kūrinuose Kazanovą vaizdavo austrų rašytojas Arthur Schnitzler (1918 m.), amerikiečių – Andrew Miller (1998 m.) bei daugelis kitų, o meninių filmų sukurta bent dešimt, tarp kurių vienas garsiausių – režisuotas Federico Fellini (1976 m.).

MIDO SINDROMAS

Apibūdinamas nevaldomu seksualinės laisvės siekiu ir dažnu lytinių partnerių keitimu moterims po 30-ties metų. Terminas apibrėžia moters klinikinę būklę, susijusią su pasaulėžiūros pasikeitimu dėl vis stiprėjančio ir įgaunančio lėtinę formą nepasitenkinimo seksualiniu gyvenimu su nuolatinio partneriu. Mido sindromą aprašė G. W. Bruyn ir U. J. Dejong (1959 m.). Psichoanališkai sindromas interpretuojamas kaip adekvati moters reakcija į pasikeitusią vyro reakciją į ją ir yra santuokinės (amžiaus) seksualinės disharmonijos išraiška [14].

Midas (738–696 m. pr. Kr.) – Frygijos karalius. Pagal graikų legendą, Midas paprašė dievo Dioniso padaryti taip, kad viskas, prie ko prisilies karalius, pavirstų į auksą. Godumas vos nepražudė Mido, kadangi net maistas pa-

12 pav. William Etty (1787–1849 m.). Lydijos karalius Kandaules slapčia rodo tarnui Gygui savo žmoną, einančią gulti (1820).

Teito galerija, Londonas.

virsdavo auksu. Midui pavyko išsivaduoti iš savo pražūtingos savybės, išsimaudžius upėje, kuri pavirto į auksingą [22].

NARCISIZMAS

„Jis – tai aš pats, žinau, manęs atspindys neklaidina:
Meile savęs aš degu: ir kenčiu, ir kurstau aš liepsną.“
Ovidijus. *Metamorfozės. Trečia giesmė.* [21]

Narcisizmas (sin. autofilija, gr. *auto* – pats, *philia* – meilė, autoerotizmas, autoerastija) – toks sutrikimas, kai lytinio potraukio objektas yra paties asmens kūnas. Narcisizmas – fetišizmo atmaina. Tai vienas iš „nekalčiausių“ lytinių iškrypimų.

Narcisizmas dabar dažniau laikomas asmens charakterio savybe, kuriai būdingas savo reikšmės pervertinimas ir didelis noras, kad juo būtų žavimasi. Zigmundas Froidas manė, kad nežymus narcisizmas būdingas kiekvienam žmogui, ir buvo pirmasis autorius, priskyres sąvoką psichologijoje. Psichologijoje bei psichiatrijoje narcisizmas pripažįstamas kaip asmenybės sutrikimas, vadinamasis narcistinis asmenybės sutrikimas. Paprastai narcisizmas veikia kaip kompensacinis nevisavertiškumo komplekso mechanizmas. Terminas neretai vartojamas neigiamai, kritiška prasme (mūsų spaudoje kai kurie žurnalistai nevengia narcizais pavadinti kai kuriuos politikus).

Narcizas graikų mitologijoje – dievo Kefiso ir nimfos Leiriopės sūnus, gražus, bet šaltas, išdidus jaunuolis. Narcizas medžiodavo miškuose, atstūmė daug jį įsimylėjusių nimfų, tarp jų ir Echo. Jis nieko nemylėjo, išskyrus patį save, vien save laikė vertą meilės. Narcizas pamilo savo atvaizdą, pamatytą upokšnio vandenyje. Kankinamas meilės, jis nei valgė, nei gėrė, ir taip numirė, o toje vietoje išdygo gėlė – narcizas (laikomas mirties gėlė) [19, 22].

Mitą apie narcizą savo kūriniuose vaizdavo garsūs dailininkai: Caravaggio (1571–1610 m.), Nicolas Poussin (1594–1665 m.), John William Waterhouse (1849–1917 m.), Salvator Dalí (1904–1989 m.) ir kt.

14 pav. John William Waterhouse (1849–1917 m.). Echo ir Narcizas (1903). Volkerio meno galerija, Liverpulius, Didžioji Britanija.

13 pav. Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571–1610 m.). Narcizas (1599).

Nacionalinė antikinio meno galerija, Roma.

AR ATSIKIRAS LIETUVIŠKŲ PARAFILIJŲ EPONIMŲ?

Šiame straipsnyje nepaminėti su lytiniu gyvenimu susiję psichologijoje ir psichoanalizėje žinomi Elektros, Antigonės, Oresto, Edipo, Jokastės, Medėjos, Madonos ir kiti kompleksai, kuriems tiek daug dėmesio skyrė garbusis Froidas. Galbūt prie to dar grįšime.

Esu rašiusi, kad ateityje galime sulaukti vis daugiau naujų sindromų, pavadintų miestų, tautų, visuomenės reiškinių pavadinimais, kaip ir naujų veikėjų vardais. Žmogaus fantazija beribė, ir lytiniame gyvenime taip pat. Gali būti, kad atsiras ir naujų lytinių iškrypimų, kurie gaus originalius eponimus iš naujausių kino filmų ar literatūros kūrinių. Tokia mintis kilo, pažiūrėjus vieną iš naujausių lietuviškų filmų – „Kolekcionierė“ (2008 m., rež. K. Buožytė). Filmą anonsojamas taip: „*Privačioje klinikoje dirbanti jauna logopedė Gailė po savo tėvo mirties praranda sugebėjimą patirti emocijas. Tačiau vieną dieną, visiškai atsitiktinai pamąčiusi save mėgėjiškai nufilmuotoje videomedžiagoje, moteris atranda, kad galbūt dar įmanoma susigrąžinti emocijas. Jai tereikia dirbtinai sukurti situaciją ir ją nufilmuoti, vėliau peržiūrinti nau-*

jai patirti įvairias emocijas. „Kolekcija“ *auga*.“ [25] Tos Gailės išgyvenamos „emocijos“, švelniai tariant, labai patologiškos. Drįsčiau pavadinti jas iškrypimu. Per ilgą psichiatro praktiką neteko susidurti su tokia patologija, atsirandančia po tėvo mirties, net jeigu ją filmo kūrėjai ir vadiną „šeimine tragedija“. Prisipažinsiu, ilgai galvojau, kokiai parafilijai priskirti Gailės pomėgius ir kaip pavadinti jai talkinančio operatoriaus veiklą. Sadomazochizmo, vojerizmo (lytinis pasitenkinimas, žiūrint į nuogas moteris bei seksualines scenas, pranc. *voyeur* – mėgėjas žiūrėti seksualines scenas) ten yra neabejotinai. Galbūt atsiras originalus lietuviškas „kolekcionierės sindromas“? Beje, filmas pripažintas geriausiu metų filmu ir pelnė „Sidabrinę gervę“. Kaip čia dar kartą nepasvarstyti apie žaibiškai kintančią mūsų visuomenės vertybių skalę? Ir kur senovės graikams bei romėnams iki mūsų?

Gauta:
2009 02 26

Priimta spaudai:
2009 03 03

Literatūra

1. Markizas de Sadas. Meilės nusikaltimai, arba Aistrų klidesys. V., Lege Artis, 1993; 13; 6–14.
2. Survilaitė D. Meilė ir lytinis gyvenimas eponimuose. Neurologijos seminarai 2008; 12(38): 212–23.
3. <http://www.dsmivtr.org/2-3changes.cfm>
4. DSM-III-R diagnostikos kriterijai. Kaunas, 1993; 82–3.
5. TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai. LPA 1992; 168–74.
6. 3. Старович. Судебная сексология. Москва: Юридическая литература, 1991; 62–70.
7. Крафт-Эбинг Р. Половая психопатия. Москва: Республика, 1996; 93–228; 418; 501; 509–19; 533–48.
8. Форель А. Половой вопросъ. С.-Петербургъ. 1909; 371.
9. Green V. Karaliai bepročiai. V., Tyto alba, 2008; 37–77; 409–43.
10. Fromm E. Žmogaus destruktivumo anatomija, t. II. V., Vaga, 2008; 144–207; 268–359.
11. Markizas de Sadas. Filosofija buduare. V., Lege artis, 1994.
12. Markizas de Sadas. Teresė. V., Valstybinis leidybos centras, 1994.
13. Marquis de Sade. Paslaptinga Prancūzijos karalienės Izabelės Bavarietės istorija. V., Andrena Dictum, 1997.
14. Блейхер В. Эпонимические термины в психиатрии, психотерапии и психологии. Словарь. Киев. 1984; 110; 215.
15. Захер-Мазох Л. Венера в мехах. М., Эксмо, 2008.
16. Anthi RP. Roald Amundsen: a study in rivalry masochism and paranoia. Int J Psychoanal 1999; 80: 995–1010.
17. Lvova garsins dar vienas intriguojantis paminklas. „Lietuvos rytas“, 2008 04 10.
18. Šventasis Raštas. Senasis Testamentas. Pradžios knyga. Pr. 13, 13; 19, 24–26.
19. Biedermann H. Naujasis simbolių žodynas. V., Mintis, 2002; 476–8.
20. http://www.bbc.co.uk/history/ancient/cultures/sodom_gomorrah_01.shtml
21. Ovidijus. Metamorfozės. V., Vaga, 1990; 10. 208–9; 62–5.
22. Trenčeni-Valdapfelis I. Mitologija. V., Mintis, 1972; 168–71; 145.
23. <http://www.pygmalion.ws/stories/>
24. <http://en.wikipedia.org/wiki/Candaules>
25. <http://www.skaltvija.lt/kolekcioniere/1185>

D. Survilaitė

PARAPHILIAS IN THE EPONYMS AND ART

Summary

Eponyms of paraphilias that take their names from Greek and Romaine mythology, the Bible as well as from literature and history and are used in psychiatry and sexology are collected in this study. The origin of them and depiction in literature and art are described. The paraphilias involved in international classifications of diseases DSM-III-R ICD-10 and are discussed. The paper is illustrated with famous art pieces.

Keywords: eponyms in psychiatry and sexology, paraphilia, sex deviation, perversion, sadism, marquise de Sade, dippoldism, masochism, Leopold von Sacher-Masoch, Lolita syndrome, sodomia, pygmalionism, candaulism, Casanova syndrome, Midas syndrome, narcissism.